

Ötən əsrin ən böyük təhlükəsi!

Nüvə silahının yayılmasının qarşısını almaq üçün...

20-ci əsr bəşər tarixində hərbi texnologiyanın sürətlə inkişaf etdiyi, eyni zamanda dünyada sülhün böyük təhdidlərə məruz qaldığı bir dövr oldu. Şübhəsiz ki, bu dövrün simvolu nüvə silahlarıdır. Nüvə silahı icad edildiyi, daha doğrusu, ilk istifadədən sonra nə qədər böyük dağıdıcı və

məhvədiçi gücə malik olduğunu ortaya qoydu. Bəşəriyyətə, insanlığa qarşı bir silah kimi xarakterizə olunan nüvə silahı ayrı-ayrılıqda dünyanın aparıcı dövlətləri sayılan ölkələrin də qorxulu “kabusu”dur. Bu baxımdan, tarixdə dəfələrlə bu silahdan imtina

və ya bu silahdan istifadənin qarşısının alınmasına yönəlik addımların şahidi olmuşuq.

Amma təəssüf ki, hələ də nüvə təhdidi öz aktuallığını qorumaqdadır. Xüsusilə, son illərdə bu təhdid yəni-dən aktiv şəkildə ortaya çıxıb. Qlobal güclərin savaşlarda tam üstünlük qazanmaq üçün nüvə silahı ritorikasına müraciəti isə qəbuledilməzdir.

**56 il
əvvəl
bu gün**

3 ölkənin razılığı ilə...

Martın 5-də dünya ictimaiyyəti Beynəlxalq Tərk-silah və Nüvə Silahlarının Yayılmaması üzrə Maarifləndirmə Gününü qeyd edir. Bu gün Nüvə Silahlarının Yayılmasının Qarşısının Alınması Müqaviləsinin qüvvəyə minməsinin 56-cı ildönümüdür.

Hələ ötən əsrin ikinci yarısının əvvəlində, bu silahdan istifadədən cəmi 23 il sonra Nüvə Silahlarının Yayılmaması haqqında Müqavilə ilə bağlı fikirlər ortaya çıxdı. Bu müqavilə BMT-nin Silahsızlanma Komitəsi tərəfindən nüvə silahına malik olan ölkələrin dairəsinin genişlənməsinə güclü maneə yaratmaq məqsədi ilə hazırlanmış çoxtərəfli beynəlxalq sənəd idi. Sənədin əsas mahiyyəti isə bu cür silahların istifadəsi ilə silahlı münafişənin başvermə ehtimalını məhdudlaşdırmaq üçün dövlətlər tərəfindən müqavilə üzrə öz öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi üzərində zəruri beynəlxalq nəzarəti təmin etmək, nüvə enerjisindən dinc məqsədlərlə istifadə üçün geniş imkanlar yaratmaq idi. 12 iyun 1968-ci ildə BMT Baş Assambleyası tərəfindən təsdiq edilmiş və 1 iyul 1968-ci ildə Moskva, Vaşinqton və Londonda imzaya açılan sənəd 24 noyabr 1969-cu ildə SSRİ tərəfindən ratifikasiya olundu. Müqavilənin həyata keçirilməsində SSRİ-nin hüquqi varisi kimi Rusiya Federasiyası tanınır. Əsas depozitar dövlətlər

(SSRİ, ABŞ, Böyük Britaniya), eləcə də 40 başqa ölkə tərəfindən ratifikasiya edilmiş bu müqavilə 1970-ci il martın 5-də qüvvəyə minib. Fransa və Çin müqaviləni 1992-

ci ildə imzalayıblar. 1995-ci il mayın 11-də isə 170-dən çox iştirakçı ölkə heç bir əlavə şərt qoyulmadan müqaviləni qeyri-müəyyən müddətə uzatmağa razılışıb.

Müqavilənin şərtlərinə görə...

Qeyd edək ki, İsrail, Hindistan, Pakistan, Cənubi Sudan və KXDR (imzalandıqdan sonra müqavilədən çıxıb) istisna olmaqla, dünyanın demək olar ki, bütün müstəqil dövlətləri müqavilənin tərəfləridir. Müqaviləyə görə, nüvə silahına malik olan hər bir iştirakçı dövlət bu silahları və ya digər nüvə partlayıcı qurğularını, habelə onlara nəzarəti birbaşa və ya dolay yolla heç kimə verməməyi öhdəsinə götürür. Müqaviləyə əsasən, heç bir şəkildə nüvə silahı olmayan dövlətə nüvə silahı və ya digər nüvə partlayıcı qurğular istehsal etməyə və ya başqa yolla əldə etməyə və ya üzərində nəzarət etməyə kömək etməyə, təşviq etməyə və ya sövq etməyə icazə verilmir. Müqavilə bütün iştirakçı dövlətlərə ayrı-seçkilik qoyulmadan və sənədə uyğun şəkildə dinc məqsədlər üçün nüvə enerjisinin tədqiqatını, istehsalını və istifadəsini inkişaf etdirmək üçün ayrılmaz hüquq müəyyən edir. Eyni zamanda, razılaşmaya mühüm əlavə kimi BMT Təhlükəsizlik Şurasının 1968-ci il 19 iyun tarixli qətnaməsi və 3 nüvə dövlətinin -

SSRİ, ABŞ və Böyük Britaniyanın müqavilənin iştirakçısı olan qeyri-nüvə dövlətləri üçün təhlükəsizlik təminatları məsələsinə dair eyni bəyanatları daxildir. Qətnamədə qeyd olunur ki, qeyri-nüvə dövlətinə nüvə hücumu və ya belə bir hücum təhlükəsi yaranarsa, Təhlükəsizlik Şurası və ilk növbədə onun nüvə silahına malik daimi üzvləri təcavüzü dəf etmək üçün BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq dərhal hərəkətə keçməlidirlər.

Nüvə silahının yayılmamasına nəzarət Beynəlxalq Atom Enerjisi Agentliyinin (MAQATE) köməyi ilə həyata keçirilir. Müqavilənin nüvə silahına malik olmayan hər bir tərəfi müvafiq saziş bağlamağa borcludur.

6-cı maddə və müqavilənin preambulasında qeyd olunur ki, nüvə silahına malik dövlətlər öz nüvə ehtiyatlarını azaltmağa və məhv etməyə çalışacaqlar. Bununla belə, müqavilənin mövcud olduğu müddətdə bu istiqamətdə çox az işlər görüldü. Hər hansı bir dövlət özünü hansısa “fövqəladə hadisə” - məsələn, qəbul edilən təhdid nəticəsində buna məcbur hiss edərsə, müqavilədən çıxmaq hüququna malikdir.

Hansı ölkələrin nüvə silahı var?

Qeyd edək ki, 3 dövlət - İsrail, Hindistan və Pakistan müqaviləni imzalamaqdan imtina edib. Bununla belə, hər üç dövlətin nüvə silahına malik olması ilə bağlı informasiyalar mövcuddur. Rəsmi İsrail nüvə inkişafı ilə bağlı iddiaları təsdiq və ya təkzib etməkdən imtina edir. MAQATE-nin üzvü olan İsrail müqaviləyə qoşulmayıb və nüvə ixracına nəzarət üzrə beynəlxalq müqavilələrin iştirakçısı deyil.

Hindistan və Pakistan da nüvə silahına malik olduqlarını bəyan ediblər və silahlarını sınaqdan keçiriblər. Bu ölkələr də heç vaxt müqaviləni imzalamaayıblar. Cənubi Sudan isə 2011-ci ildə müstəqilliyini əldə etdikdən sonra sənədə imza atmayıb. Lakin bu dövlət gələcəkdə müqaviləyə qoşulma ehtimalını da istisna etməyib.

KXDR isə 1985-ci ilin aprelində SSRİ-nin köməyi ilə atom elektrik stansiyasının tikintisinə ümid edərək Nüvə Silahlarının Yayılmaması haqqında Müqaviləni imzaladı. Sonradan isə MAQATE ilə fikir ayrılığı rəsmi Pxenyanın müqavilədən çıxması ilə nəticələndi.

Təhlükə hələ də qalmaqdadır...

Bu gün də nüvə silahları ilə bağlı təhlükə qalmaqdadır. Ən böyük problem isə bu silahların miqdarının düzgün açıqlanmamasıdır. Məsələn, mənbələrin birində hazırda Rusiyanın 7500, ABŞ-ın isə 3 mindən çox nüvə başlıqlı raketinin mövcud olduğu qeyd edilir. Stokholm Beynəlxalq Sülh İnstitutu (SIPRI) və Amerika Elm Adamları Federasiyasının (FAS) 2019-cu ildə birgə apardığı araşdırmalara görə isə dünyada sadəcə 9 ölkədə nüvə silahı var. Siyahıya Rusiya rəhbərlik edir. 6 min 850 nüvə silahı olan Rusiyada prezident Vladimir Putin bu silahları istədiyi kimi istifadə etmək hüququ var. İkinci yerdə ABŞ dayanır ki, onun da 6 min 450 nüvə silahı mövcuddur. Üçüncü yerdəki Fransanın isə sadəcə 300 ədəd nüvə silahı var ki, bu da prezidentin səlahiyyətindədir. İlk nüvə silahını 1952-ci ildə sınaqdan keçirən İngiltərə isə 225 ədəd nüvə başlığı ilə siyahının dördüncüsüdür. Bu ölkədə nüvə silahından istifadə hüququ ölkənin baş nazirində və ya onun təyin etdiyi bir millət vəkiliə olur. Çindəki nüvə

prosesləri haqqında çox məlumat yoxdur. 1964-1996-cı illər aralığında ölkədə 45 nüvə silahı sınaqdan çıxarılıb və hazırda Çinin 280 ədəd nüvə silahının olduğu ehtimal edilir. Bu, Çini siyahıda 5-ci yerə qoymağa icazə verir. İlk nüvə silahını 23 il bundan əvvəl sınaqdan çıxarmış Pakistan isə təxminən 140-150 nüvə başlığı ilə 6-cı yeri tutur. Pakistanda baş nazir Nüvə Qərargahına nəzarət etdiyi üçün nüvə silahları onun tabeliyində sayılır. 7-ci yerdəki Hindistanın isə 130 və ya 140 nüvə silahı olduğu ehtimal edilir. Burada da nüvə silahlarına baş nazir nəzarət edir. Nüvə silahı olan digər bütün ölkələrdən fərqli olaraq 8-ci yerdəki İsraildə bu silahların istifadə hüququ bir nəfərdə deyil. Beynəlxalq ictimaiyyət İsrailin nüvə silahı olduğundan şübhə eləmir, ancaq İsrail hökuməti indiyə kimi heç vaxt bu barədə rəsmi açıqlama verməyib. Sonuncu yerdəki Şimali Koreyanın isə 10 və ya 20 nüvə başlığı olduğu ehtimal olunur.

Yeganə BAYRAMOVA